

Kitâbü'l-Makālât
ve maahû
Uyûnü'l-mesâil ve'l-cevâbât

Ebü'l-Kâsım el-Kâ'bî el-Belhî
(ö. 319 h. / 931 m.)

İki nüshadan tahkik edilen yeni neşir

Tahkik
Hüseyin Hansu
Abdülhamîd Râcih Kürdî
Musa Sancak

İSAM
yayınları

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 1608
İSAM Yayınları 283
Klasik Eserler Dizisi 69
© Her hakkı mahfuzdur.

KİTÂBÜ'L-MAKÂLÂT ve maahû UYÜNÜ'L-MESÂİL ve'l-CEVÂBÂT
Ebü'l-Kâsım el-Kâ'bi el-Belhî

Tahkik
Hüseyin Hansu - Abdülhamîd Râcih Kürdi - Musa Sancak

Kitâbü'l-Makâlât ve maahû Uyünü'l-mesâil ve'l-cevâbât
TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
Tahkik/Tenkitle Neşir Birimi ilmi kontrolünde hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Editör Münzir Şeyhhasan
İnceleme kısmı son okuma Nur Mahmud Hile (Arapça), Mustafa Demiray (Türkçe)
Tashih (Arapça) Münzir Şeyhhasan, Said Kayacı (İnceleme Kısmı),
Ebubekir Daşdemir (İnceleme Kısmı), Abdulnasır Hakimi (Bibliyografya)
(Türkçe) İsa Kayaalp (İmla), İsmail Özbilgin (Bibliyografya)
Tasarım Ali Haydar Ulusoy, İbrahim Dervişmüezzîn (Uygulama),
Hasan Hüseyin Can (Kapak), Ramzi Haj Mustafa (Kapak Hattı)

Bu eser
TDV İslam Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM)
Erken Klasik Dönem Projesi
kapsamında yayımlanmıştır.

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulu'nun
21/07/2023 tarihli ve 2023/09 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: İstanbul, Aralık 2025 m. / 1447 h.
ISBN 978-625-428-963-7

Basım, Yayın ve Dağıtım
TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No. 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Ebü'l-Kâsım el-Kâ'bi el-Belhî

Kitâbü'l-Makâlât ve maahû Uyünü'l-mesâil ve'l-cevâbât [كتاب المقالات ومعها عيون المسائل والجوابات]
/ Ebü'l-Kâsım el-Kâ'bi el-Belhî; tahkik Hüseyin Hansu - Abdülhamîd Râcih Kürdi - Musa
Sancak. İstanbul; Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM); Türkiye Diyanet Vakfı, 2025.
55, 753 s.; 24 cm. - (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları; 1608. İSAM Yayınları; 283. Klasik
Eserler Dizisi; 69)

Dizin ve kaynakça var.
ISBN 978-625-428-963-7

İçindekiler

Kısaltmalar 7

Önsöz 9

EBÜ'l-KÂSİM el-KÂ'BÎ el-BELHÎ ve
KİTÂBÜ'l-MAKÂLÂT ve maahû UYÛNÜ'l-MESÂİL ve'l-CEVÂBÂT
Hüseyin Hansu, Abdülhamîd Râcih Kürdî, Musa Sancak

I. Ebü'l-Kâsım el-Belhî: Hayatı ve Eserleri 15

1. İsmi ve Nisbesi 15

2. Tahsil Hayatı 16

3. Öğrencileri 20

4. Eserleri 21

II. *Kitâbü'l-Makâlât* 27

1. İsmi 27

2. Müellife Aidiyeti 30

3. Telif Sebebi ve Tarihi 32

4. Konusu 32

5. Kaynakları 34

6. Literatürdeki Yeri 39

7. Üzerine Yapılmış Çalışmalar 42

8. Neşirleri 43

9. Nüshaları 46

Tahkikte Takip Edilen Yöntem 49

Kaynakça 51

Önsöz

Kitâbü'l-Makâlât'ın yeni bir nüshasını bulmayı ve bu nüshayla mukabele edilmiş yeni bir baskısını gerçekleştirmeyi nasip eden rabbimize hamd, onun resulüne salatüselam ederiz.

Makâle kelimesinin çoğulu olan *makâlât*, itikadî konulara dair ihtilaflar demektir. Kelime zamanla hem bu ihtilafları inceleyen ilim dalının hem de bu alanda yazılmış kitap türünün adı olmuştur. Günümüzde mezhepler tarihi olarak bilinen bu tür eserler, aslında uluhiyete dair görüşleri konu edinirler. Bu bakımdan akait ve kelim kitaplarıyla ortak yönleri varsa da muhteva açısından tamamen farklılaşırlar. Akait eserleri, geniş anlamda iman esaslarını inceler ve öğretir. Kelim bu esasları aklî ve naklî delillerle temellendirmeye çalışır. Makâlât türü eserler ise inanç konularındaki farklı yorum ve sapmaları ele alır.

Kitâbü'l-Makâlât'ın müellifi Ebü'l-Kâsım el-Belhî, 3. (9.) asır Mu'tezile kelimcilerindandır. Horasan bölgesinde doğmuş, kelim eğitimini dönemin hilafet merkezi olan Bağdat'ta tamamlamıştır. Kelim ilminde müstakil bir ekol sahibi olacak derecede ilerlemiştir. Kitabının muhtevâsından da anlaşılacağı üzere Belhî ilim ve düşünce hareketlerini yakından izlemiştir. Bu yüzden zamanında dünya çapında tanınmış (*imâmü ehli'l-arz*) bir âlim olarak nitelendirilmiştir. Müellif geniş ilmî birikiminin eseri olan *el-Makâlât*'ı 290 (903) yılında ilim meclisleri, kütüphaneleri, din ve mezhep çeşitliliği ile zengin bir kültür merkezi olan Bağdat'ta yazmıştır.

Kitâbü'l-Makâlât'ta "ehl-i kible" olarak tanımlanan müslümanlar arasında, ilk üç asırda ortaya çıkan ihtilafların (*makâlâtü firaki ehli'l-kible*) tespiti hedeflenmiştir. *Ehl-i kible* "mezhebi ne olursa olsun Hz. Peygamber'in getirdiklerinin tamamını tasdik ve ikrar eden herkes" olarak tanımlanmıştır. Bütün müslüman mezheplerini kapsayan bu tanımla müellif, ümmetin tarihini, sadece bir mezhebin tarihi üzerinden okuyan makâlat tarihçilerinden köklü bir şekilde ayrılmıştır. Eserde *ihtilâf* kavramının çerçevesi de aynı şekilde aklı ve nakli bilgiyi kapsayacak genişlikte tutulmuş, inanç konularındaki ihtilafların yanı sıra siyaset, fıkıh ve tabiat konularındaki farklı anlayışlara da yer verilmiştir. Böylece ilk üç asırdaki müslüman ilahiyatçıların tamamının varlık, ilahiyat, bilgi ve diğer dinî konulardaki katkılarını inceleyen kapsamlı bir düşünce tarihi kitabı ortaya çıkmıştır.

Müellif bir Mu'tezile âlimi olarak Mu'tezile'nin ilk kapsamlı tarihçesini yazan kişi olmakla beraber eserinde ona bir ayrıcalık tanımamış, kendi mezhebini hak gösterip diğerlerini yermemiştir. Mezheplerin görüşlerini, doğru ve yanlışını gösterme cihetine gitmeden olduğu gibi aktarmaya çalışmıştır. Muhalif görüşleri doğru bir şekilde aktarmayan makâlat yazarlarının hatasına düşmemeye itina gösterdiğini bilhassa vurgulamıştır. Buna göre *Kitâbü'l-Makâlât*'ı bir Mu'tezile tarihi değil, yetkin bir Mu'tezile âlimi tarafından yazılmış bir İslam düşünce tarihi olarak kabul etmek gerekir. Bu yönüyle eser, başta Mu'tezile olmak üzere mezhepler hakkındaki birçok bilgimizi tashih edecek ve alanında yeni ufuklar açacak niteliktedir.

Teşekkür

Kitâbü'l-Makâlât'ın gün yüzüne çıkmasında pek çok ilim adamı ve meslektaşın katkısı olmuştur. Bunların başında ilk baskıda kullandığımız yazma nüshanın sahibi olan Prof.Dr. Râcih Kürdî gelmektedir. Kürdî, oğlu Prof.Dr. Abdülhamîd Kürdî ile tahkik ettiğimiz *el-Makâlât*'ın ilk neşrinden bir sene sonra

rahmet-i rahmana intikal ettiği için kitabın yeni tahkikinde yer alamamıştır. Kendisini rahmetle anıyor ve onun yerine tahkik ekibimize katılan Musa Sancak'a, tahkikin yeniden gözden geçirilmesindeki büyük emeğinden dolayı çok teşekkür ediyoruz.

İlk yazmanın okunmasında Molla Abdüsselâm Kartal (el-Becermânî), Abdülhamit Türkmen (et-Türkmânî) ve Prof.Dr. Ömer Aydın'ın önemli katkı ve yardımları oldu. Prof.Dr. Ramazan Yıldırım, doktora öğrencileriyle birlikte kitabı baştan sona okuyarak kıymetli yorumlarda ve tashih önerilerinde bulundu. Hepsine ayrı ayrı şükranlarımızı sunuyoruz. Bundan sonra da uyarılarda ve düzeltme önerilerinde bulunacak ilim adamlarına peşinen teşekkür ediyoruz.

el-Makâlât'ın ilk baskısını gerçekleştiren KURAMER Başkanı Prof.Dr. Ali Bardakoğlu ve yönetim kurulu üyeleri Ahmet Ertürk ve Muhammed Turan Çalışkan beylere minnettarız.

Yeni baskıda ise en büyük teşekkürü *el-Makâlât*'ın ikinci nüshasını keşfeden genç ilim adamı Yûsuf b. Abdülilâh ed-Dihyânî hakediyor. Yemen'in meşhur ilim merkezlerinden Sa'de'de mukim olan Dihyânî, tahkik çalışmaları ve yazmalarına olan ilgisiyle tanınmaktadır. Talebimiz üzerine hiçbir maddi karşılık beklemeden *el-Makâlât*'ın yeni keşfettiği yazmasını gönderme nezaketinde bulundu. Bu ilmî yardımlaşmadan ve faziletli davranışından dolayı kendisine yürekten teşekkür ediyoruz. Bu yazmanın keşif müjdesini veren doktora öğrencilerimiz Yusuf Arıkan ve Özkan Şimşek'e de teşekkür etmeyi borç biliriz.

İlk defa 2018 yılında tek nüshaya dayalı olarak neşrettiğimiz *Kitabu'l-Makâlât*'ın bu baskısı, yeni bulunan yazma nüshası ışığında âdeta yeniden tahkik edilmiştir. İslam Araştırmaları Merkezi'nin teknik desteği ve tecrübeli tahkik ekibinin katkısıyla kitap şekli açısından da yeniden düzenlenmiştir. Daha anlaşılır hale gelmesi için metnin gerekli görülen yerlerine

başlıklar eklenmiş, dipnotlar zenginleştirilmiş ve dizinler tekrar gözden geçirilmiştir. Bu vesile ile eserin editörlüğünü yürüten ve tahkik kısmının ilmi kontrolüne katkıda bulunan Dr. Münzir Şeyhhasan'a, inceleme kısmını Arapçaya tercüme eden Dr. Rami İbrahim Mahmut ve Nur Mahmud el-Hile'ye, inceleme bölümünün ilmi kontrollerini yapan Sait Kayacı ve Ebubekir Daşdemir'e, Arapça kaynakçaların kontrolleri için Dr. Abdulnasır Hakimi'ye, Türkçe inceleme bölümünün son okuması için Dr. Mustafa Demiray'a ve eserin sayfa tasarımını gerçekleştiren Ali Haydar Ulusoy'a teşekkür ederiz.

Hüseyin Hansu
İstanbul 2025